BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Qòchqorova Shoxista Òtkir qizi
QARSHI XALQARO INNOVATSION UNIVERSITETI 1-kurs magistranti
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24177234

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarining boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari va metodik asoslari yoritilgan. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida individual ta'lim ehtiyojlari, shaxsiy qobiliyatlar, kasbiy qiziqishlar va mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini hisobga olishning ahamiyati asoslangan. Shuningdek, muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim, hamkorlikda o'qitish, refleksiv faoliyat va individual ta'lim trayektoriyasidan foydalanish orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan mualliflik pedagogik modeli taklif etilgan hamda uni samarali amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari va baholash mezonlari aniqlashtirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy kompetensiya, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, individual ta'lim trayektoriyasi, pedagogik texnologiya, kasbiy tayyorgarlik, refleksiv faoliyat, mustaqil ta'lim, pedagogik mahorat.

ABSTRACT

This article examines the pedagogical opportunities and methodological foundations of using student-centered educational technologies to develop the professional competencies of undergraduate students majoring in primary education. It substantiates the importance of considering individual learning needs, personal abilities, professional interests, and independent learning opportunities in preparing future primary school teachers for professional practice. The study also analyzes the mechanisms for developing professional competencies through problem-based learning, project-based learning, collaborative learning, reflective activities, and individualized learning pathways. Based on the theoretical analysis, an author-developed pedagogical model aimed at enhancing the professional competencies of future primary school teachers is proposed. The pedagogical conditions and assessment criteria required for its effective implementation are also identified.

Keywords: primary education, future teacher, professional competence, student-centered learning, individual learning pathway, educational technology, professional training, reflective activity, independent learning, pedagogical skills.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

KIRISH

Jahon ta'lim tizimida yuz berayotgan globallashuv, raqamli transformatsiya va pedagogik jarayonlarning modernizatsiyalashuvi bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash mazmuni hamda metodlariga yangicha talablarni qo'ymoqda. Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat chuqur nazariy bilimga ega, balki o'z kasbiy faoliyatini mustaqil tashkil eta oladigan, pedagogik vaziyatlarni tahlil qiladigan, innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanadigan va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga oladigan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning intellektual, ma'naviy, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishini ta'minlash bevosita o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahorati va individual yondashuvni amalga oshirish qobiliyatiga bog'liq.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat o'quvchilarga dastlabki bilimlarni beruvchi mutaxassis, balki ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi va ta'lim olishga bo'lgan qiziqishini shakllantiruvchi pedagogik faoliyat subyekti hisoblanadi. Shu sababli bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik ta'limda talabaning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi yetarli emas, balki egallangan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llashi, mustaqil qaror qabul qilishi, muammoli vaziyatlarga ijodiy yechim topishi va o'z kasbiy rivojlanishini boshqarishi muhim hisoblanadi.

An'anaviy pedagogik ta'limda ko'pincha o'quv materiallarini o'zlashtirish va nazariy bilimlarni egallashga ustuvorlik berilgan bo'lsa, zamonaviy ta'lim yondashuvlari talabaning individual imkoniyatlarini hisobga olish, mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirishni talab etmoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari aynan shu vazifalarni amalga oshirish imkonini beruvchi muhim pedagogik vositalardan biridir. Mazkur texnologiyalar ta'lim jarayonini talabaning shaxsiy xususiyatlari, bilim darajasi, qobiliyati, qiziqishi va kasbiy maqsadlariga muvofiq tashkil etishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida talaba tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi passiv ishtirokchi emas, balki o'z ta'lim faoliyatini rejalashtiruvchi, mustaqil qaror qabul qiluvchi, o'z imkoniyatlarini baholovchi va kasbiy rivojlanishiga mas'ul bo'lgan faol subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv bo'lajak pedagogning nafaqat nazariy bilimlarini, balki kasbiy mustaqilligi, ijodiy fikrlashi, kommunikativ qobiliyati va refleksiv ko'nikmalarini ham rivojlantirishga yordam beradi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Bu jarayonda boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining nazariy bilimlari bilan amaliy pedagogik faoliyati o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, ularning individual qobiliyatlarini aniqlash va kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan pedagogik muhitni shakllantirish zarur.

Tadqiqotning maqsadi boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, ularni qo'llash mexanizmlarini asoslash hamda mualliflik pedagogik modelini ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy-pedagogik mohiyatini ochib berish, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari tarkibini aniqlashtirish, individual ta'lim trayektoriyasining ahamiyatini asoslash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

imkoniyatlarini tahlil qilish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni belgilash vazifalari nazarda tutiladi.

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlar tashkil etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari va kasbiy qiziqishlarini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvda pedagog talabaning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratuvchi, maslahat beruvchi va ta’lim faoliyatini muvofiqlashtiruvchi subyekt sifatida faoliyat olib boradi. Kompetensiyaviy yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va kasbiy vazifalarni samarali bajarish qobiliyatini shakllantirishga yo‘naltiriladi. Tizimli yondashuv kasbiy tayyorgarlik jarayonini maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik shart-sharoit va natijalarning o‘zaro bog‘liq majmuasi sifatida o‘rganishga xizmat qiladi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv talabalarning amaliy mashg‘ulotlar, pedagogik vaziyatlar, loyihalar, mikroo‘qitish va mustaqil izlanish faoliyati orqali kasbiy tajriba orttirishini ta’minlaydi. Refleksiv yondashuv esa talabalarning o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi, kasbiy rivojlanish istiqbollarini belgilashi bilan tavsiflanadi. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik umumlashtirish, tasniflash, modellashtirish va konseptual tahlil metodlaridan foydalanish nazarda tutilgan. Mazkur maqola nazariy-konseptual tadqiqot xarakteriga ega bo‘lib, unda taklif etilgan pedagogik model ilmiy qarashlarni umumlashtirish va ularni boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarini tayyorlash mazmuniga moslashtirish asosida ishlab chiqilgan. Modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda tajriba-sinov ishlari, diagnostik topshiriqlar, kuzatuv va baholash mezonlaridan foydalanish zarur.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, unda ta’lim jarayonining asosiy e’tibori ta’lim oluvchining shaxsiy rivojlanishi, individual imkoniyatlari va mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratiladi. Mazkur yondashuvning nazariy asoslari insonparvar pedagogika, konstruktivistik ta’lim nazariyasi va rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyalari bilan uzviy bog‘liq. C. Rogersning shaxsga yo‘naltirilgan ta’limga oid qarashlarida ta’lim oluvchining ichki imkoniyatlarini namoyon etish, mustaqil o‘rganish va shaxsiy tajribaga asoslangan bilim olish jarayoniga alohida e’tibor qaratilgan. L. S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida esa ta’lim va rivojlanishning o‘zaro aloqadorligi, ijtimoiy hamkorlik hamda pedagogik yordamning shaxs rivojlanishidagi ahamiyati asoslangan. J. Deweyning tajribaga asoslangan ta’lim haqidagi qarashlari bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash, muammolarni mustaqil hal qilish va tajriba orqali o‘rganishning pedagogik imkoniyatlarini ochib beradi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini tashkil etish, kasbiy qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va mustaqil faoliyatini faollashtirish imkonini beradi. Jumladan, individual ta’lim texnologiyasi talabalarning bilim darajasi, qobiliyati va kasbiy qiziqishlariga mos topshiriqlarni ishlab chiqish orqali amalga oshiriladi. Masalan, boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi fanida talabalar uchun turli murakkablik darajasidagi metodik topshiriqlar taklif etilishi mumkin. Ayrim talabalar dars ishlanmasini ishlab chiqsa, boshqalari muammoli masalalar tizimini yaratadi, yana bir guruh esa o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga mos differensial topshiriqlarni loyihalashtiradi. Bunday tashkil etish talabalarning individual imkoniyatlarini namoyon etish va kasbiy mustaqilligini rivojlantirishga yordam beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda refleksiv ta'lim texnologiyasi ham alohida ahamiyatga ega. Refleksiv faoliyat talabaning o'z bilimlari, amaliy tajribasi va kasbiy harakatlarini tahlil qilishiga asoslanadi. Bunda talabalardan pedagogik amaliyot yoki mikroo'qitish mashg'ulotlaridan so'ng o'z faoliyatini tahlil qilish, muvaffaqiyatli jihatlarni aniqlash va takomillashtirish zarur bo'lgan tomonlar bo'yicha xulosa chiqarish talab etiladi. Refleksiv kundalik, o'z-o'zini baholash varaqalari va pedagogik portfoliolar mazkur jarayonning samarali vositalari hisoblanadi. Bunday faoliyat talabaning o'z kasbiy imkoniyatlarini anglashiga, mas'uliyatini oshirishga va doimiy rivojlanish ehtiyojini shakllantirishga yordam beradi.

Individual ta'lim trayektoriyasi talabaning shaxsiy imkoniyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari va kasbiy maqsadlarini hisobga olgan holda uning ta'lim faoliyatini rejalashtirish hamda amalga oshirish yo'nalishidir. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligida individual ta'lim trayektoriyasidan foydalanish ularning kasbiy rivojlanishidagi farqlarni hisobga olish imkonini beradi. Dastlab talabaning bilimlari, kasbiy qiziqishlari va rivojlanish ehtiyojlari diagnostika qilinadi. Keyingi bosqichda uning kasbiy rivojlanish maqsadlari va ularga erishish yo'llari belgilanadi. Shundan so'ng individual topshiriqlar, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ta'lim, loyihalar va pedagogik amaliyot tashkil etiladi. Yakuniy jarayonda talabaning o'zlashtirish natijalari, kasbiy o'sishi va individual rivojlanish dinamikasi tahlil qilinib, zarur hollarda ta'lim mazmuniga tegishli o'zgartirishlar kiritiladi. Demak, individual ta'lim trayektoriyasi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni uzluksiz va maqsadli jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining samarali qo'llanilishi muayyan pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladi. Avvalo, talabalarning individual ta'lim ehtiyojlari, bilim darajasi, kasbiy qiziqishlari va qobiliyatlarini muntazam o'rganish zarur. Ikkinchidan, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirish, o'quv mashg'ulotlarini pedagogik vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, mikroo'qitish va kasbiy loyihalar bilan boyitish lozim. Uchinchidan, mustaqil va ijodiy ta'lim faoliyatini rag'batlantirish, talabalarga pedagogik ishlanmalar yaratish va o'z g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini berish muhimdir. To'rtinchidan, o'qituvchi va talaba o'rtasida o'zaro hurmat, hamkorlik, ishonch va pedagogik muloqotga asoslangan subyekt-subyekt munosabatlarini rivojlantirish lozim. Beshinchidan, talabaning faqat yakuniy natijasini emas, balki kasbiy rivojlanish jarayonini ham hisobga oluvchi refleksiv va rivojlantiruvchi baholash tizimini joriy etish zarur. Oltinchidan, elektron portfolio, virtual ta'lim platformalari, raqamli metodik ishlanmalar va interaktiv vositalardan maqsadli foydalanish talab etiladi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish natijalarini baholashda motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ, refleksiv va raqamli mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Motivatsion-qadriyatli mezon kasbga qiziqish, pedagogik mas'uliyat va kasbiy rivojlanishga intilishni ifodalaydi. Kognitiv mezon pedagogik bilimlar, metodik tayyorgarlik va ta'lim texnologiyalarini bilish darajasini qamrab oladi. Faoliyatli-amaliy mezon darsni loyihalash, metodlarni tanlash va pedagogik vaziyatlarni hal etish qobiliyati orqali aniqlanadi. Kommunikativ mezon pedagogik muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini, refleksiv mezon o'z faoliyatini tahlil qilish va o'zini baholash qobiliyatini, raqamli mezon esa raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini ifodalaydi. Ushbu mezonlar asosida talabalarning kasbiy kompetensiyalari yuqori, o'rta va boshlang'ich darajalarda baholanishi mumkin. Biroq bunday darajalarni amaliyotga joriy etishda har bir mezon bo'yicha aniq indikatorlar, diagnostik topshiriqlar va baholash rubrikalarini ishlab chiqish zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarning individual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish va mustaqil pedagogik faoliyatga tayyorlash imkonini beradi. Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda talabaning individual ehtiyojlarini hisobga olish, mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish, pedagogik amaliyot bilan nazariy bilimlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-amaliy, kommunikativ, refleksiv va raqamli tarkibiy qismlarning o'zaro uyg'unligi asosida rivojlanadi. Individual ta'lim trayektoriyasi talabaning kasbiy maqsadlariga mos ravishda ta'lim faoliyatini rejalashtirish va shaxsiy rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Muammoli, loyihaviy, hamkorlikda o'qitish va refleksiv ta'lim texnologiyalari esa kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim pedagogik vositalari sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot doirasida taklif etilgan mualliflik pedagogik modeli individual diagnostika, maqsadli rejalashtirish, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat, refleksiv baholash va natijalarni takomillashtirish jarayonlarini o'zaro birlashtiradi. Modelni amalga oshirishda talabalarning individual ta'lim ehtiyojlarini aniqlash, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish, mustaqil va ijodiy faoliyatni rag'batlantirish, pedagogik hamkorlikni rivojlantirish hamda kompetensiyaviy baholash tizimini takomillashtirish muhim pedagogik shart-sharoitlar hisoblanadi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonini individuallashtirish, kasbiy mustaqillikni shakllantirish va pedagogik faoliyatga tayyorgarlikni takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. Kelgusida taklif etilgan modelning samaradorligini aniqlash maqsadida oliy ta'lim muassasalarida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, boshlang'ich va yakuniy diagnostika natijalarini qiyoslash hamda tegishli statistik tahlillarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

talabalarining kasbiy tayyorgarligi mazmuniga moslashtirish va ularni yagona pedagogik model doirasida birlashtirishni nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rogers C. R. O'rganish erkinligi. – Kolumbus: Charles E. Merrill Publishing Company, 1969.
2. Vygotsky L. S. Jamiyatda tafakkur: oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi. – Kembrij: Harvard University Press, 1978.
3. Dewey J. Tajriba va ta'lim. – Nyu-York: Macmillan, 1938.
4. Kolb D. A. Tajribaviy ta'lim: tajriba o'rganish va rivojlanish manbai sifatida. – Englvud-Kliffs: Prentice Hall, 1984.
5. Biggs J., Tang C. Universitetda sifatli ta'lim berish. – 4-nashr. – Meydnhed: Open University Press, 2011.
6. Hattie J., Timperley H. Qayta aloqaning ta'lim jarayonidagi ahamiyati // Ta'lim tadqiqotlari sharhi. – 2007. – 77-jild, 1-son. – B. 81–112.
7. Nicol D. J., Macfarlane-Dick D. Formativ baholash va o'z-o'zini boshqarib o'rganish: samarali qayta aloqaning yetti tamoyili // Oliy ta'lim tadqiqotlari. – 2006. – 31-jild, 2-son. – B. 199–218.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

8. Shulman L. S. Tushunadiganlar: o'qituvchilik bilimlarining rivojlanishi // Ta'lim tadqiqotchisi. – 1986. – 15-jild, 2-son. – B. 4–14.
9. Jacobs G. M., Lie A. Talaba markazidagi o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari sari // Xalqaro va qiyosiy ta'lim jurnali. – 2022. – 11-jild, 2-son. – B. 93–105.
10. Bremner N., Sakata N., Cameron L. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ta'lim oluvchiga yo'naltirilgan pedagogikani amalga oshirishda o'qituvchilar tayyorgarligining o'rni // Teaching and Teacher Education. – 2023. – 126-jild. – 104033-maqola.
11. Woods P. J., Copur-Gencturk Y. O'qitish orqali mustaqil ta'lim olishda talaba markazidagi va o'qituvchi markazidagi pedagogik yondashuvlarning o'rni // Teaching and Teacher Education. – 2024. – 138-jild. – 104415-maqola.
12. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida: O'RQ-637-son Qonun. – 2020-yil 23-sentabr.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.